

Lesya Alexiyevets, Mykola Alexiyevets, Iryna Il'chuk

TENDENCIES AND PROBLEMS OF COLLABORATION OF UKRAINE AND POLAND IN ECONOMIC SPHERE IN MODERN TERMS

In the article basic tendencies and problems of modern Ukrainian-Polish economic collaboration in a context European-atlantic integration and geopolitical transformation of contemporaneity are analysed.

Key words: Ukraine, Republic Poland, Ukrainian-Polish relations, economic collaboration, European-Atlantic integration.

УДК 94(477)

Володимир Кіцак

ПОЗИЦІЯ ПОЛЬСЬКОГО ЕМІГРАЦІЙНОГО УРЯДУ В ЛОНДОНІ ЩОДО СТАНОВЛЕННЯ ПОВОЄННОГО СХІДНОГО КОРДОНУ ПОЛЬЩІ

У статті проаналізовано позицію еміграційного уряду Польщі, що знаходився у Лондоні, щодо проблеми становлення східного кордону Польщі впродовж 1939–1945 рр. Розглянуто способи й методи, шляхом яких поляки намагалися відновити східний кордон своєї держави у рамках 1921 р.

Ключові слова: польський еміграційний уряд, Друга світова війна, східний кордон, депортація, Лондон.

Актуальність проблематики ґрунтується на тому, що встановити процес становлення повоєнних кордонів Польщі без виявлення позицій зацікавлених сторін неможливо. Досліджувана проблема має цінне наукове значення, оскільки дає змогу розкрити роль польського еміграційного уряду, що під час війни перебував у Лондоні, у становленні польських кордонів.

Наукова новизна полягає у тому, що у публікації на основі об'єктивного і комплексного підходу, а також детального аналізу опублікованих джерел проаналізовано позицію польського еміграційного уряду щодо питання становлення повоєнного східного кордону. Доведено, що урядові кола за будь-яких обставин намагалися перенести кордони майбутньої Польщі максимально на схід. Необхідною умовою встановлення та стабілізації такого кордону вони вбачали депортацію максимальної кількості українців в СРСР або ж їх примусову асиміляцію на теренах польської держави. Заради здійснення цієї мети еміграційний уряд розробив і втілював у життя цілий ряд заходів адміністративного та військового характеру.

Основна мета публікації полягає у тому, щоб на основі об'єктивного, комплексного аналізу дослідити бачення польського еміграційного уряду східних меж Польщі у повоєнний час та вивчити способи й методи, за допомогою яких урядові кола пробували досягти поставленої мети.

Певні аспекти досліджуваної проблеми проаналізовано рядом вітчизняних та польських науковців, Ю. Сливкою [1], М. Кучерепою [2], Ю. Макаром [3], А. Совою [4], В. Сергійчуком [5–6].

Попри на те, що деякі аспекти досліджуваної проблеми вже аналізувалися науковцями, варто звернути увагу, що на сьогодні задекларована проблематика ще не стала предметом окремого наукового дослідження. Власне у цьому й полягає наукова новизна публікації.

Взаємовідносини українців та поляків, з XVI, якщо не з XIII чи XI ст., важко назвати дружніми. Випадки співпраці були, проте домінували утиски, війни, періодично відбувалися повстання українців проти польського панування. Не зняло протиріч і захоплення Південної Польщі Австро-Угорською імперією. Поляки займали абсолютну більшість адміністративних посад і домінували в рядах панівного прошарку, використовуючи це для подальшого гноблення інших націй.

Ще більше загострилися відносини у XX столітті. Українсько-польська війна 1918–1919 рр. закінчилась поразкою Західно-Української Народної Республіки. Рішення Ради Послів про надання автономного статусу заселеним українцями територіям так і не виконане. Політика міжвоєнної Польщі щодо національних меншин коливалась між «інкорпораційною» програмою націонал-демократів, що передбачала створення мононаціональної держави шляхом примусової асиміляції національних меншин, та «державною асиміляцією окраїн» прихильників маршала Юзефа Пілсудського, яка мала зробити представників непольських народів свідомими громадянами і патріотами Польщі. В подальшому й ця програма передбачала національну асиміляцію неполяків. Більш гнучкою була «волинська політика» воєводи Юзевського, що мала спочатку зробити законослухняними громадян Волині й Полісся [2, с. 70–73]. Проте головними наслідками успіхів та провалів цих політичних курсів були дві пацифікації українських сіл, поступова ліквідація українського шкільництва, ізоляція та переслідування українського руху на Волині, руйнування церков на Холмщині й Підляшші, концентраційний табір у Березі Картузькій та ін. Посилило ворожість націй і відоме рішення уряду Польщі в березні 1939 р. про створення на теренах Західної України умов для

превалювання польського елементу та поступового витіснення українців. Все це призвело до різкого загострення відносин між панівною та підлеглою націями у Другій Речі Посполитій. Навіть сама відірваність Західної України взагалі і Закерзоння зокрема від всієї України не могла не сприяти наростанню напруження в українсько-польських взаєминах. Тому депортація українців в УРСР, як і акція "Вісла" були цілком логічною ланкою, а не екстраординарним проявом польської національної політики, що перейшла в спадок від довоєнного до післявоєнного урядів.

З часу захоплення Речі Посполитої військами Німеччини та СРСР польський еміграційний уряд використовував усі можливі засоби для відновлення своєї держави у межах 1921 р. Масові депортації українського населення розглядались лише як цілковита необхідність, як абсолютний гарант майбутньої непорушності східних кордонів Польщі (так званих «східних кресів»). Українців планували або тотально й примусово переселити до СРСР в обмін на поляків, що там проживали, або розосередити в глибинних районах Польщі для поступової асиміляції. В такий спосіб еміграційний уряд розраховував раз і назавжди ліквідувати українське питання. Але для здійснення цих планів необхідно було відновити свою владу в Польщі до приходу радянських військ.

Після нападу фашистської Німеччини на СРСР втратив чинність і радянсько-німецький договір 1939 р., і польські урядові кола знову отримали можливість підняти питання встановлення нових кордонів Польщі. З огляду на катастрофічні поразки Червоної армії у 1941 р. радянський уряд був готовий йти на будь-які поступки задля пошуку нових союзників. Не стали винятком і поляки. Тому в липня 1941 р. в столиці Великобританії був підписаний польсько-радянський договір, який денонсував радянсько-німецьку угоду 1939 р. І якщо питання радянсько-польських кордонів сформульовано доволі обтічно, то питання депортації українців із Закерзоння жодних дискусій не викликало. В перемовинах Йосифа Сталіна й Станіслава Сікорського в грудні 1941 р. майбутня доля українців була сформульована Сталіним максимально чітко й лаконічно: «Ми їх спільно винищимо». Така заява лише зайвий раз підкреслювала, що жодні агресивні дії поляків проти українців не будуть засуджені радянським урядом. При вирішенні ж проблеми повоєнних депортацій, зазначено, що основне, що цікавить польський уряд, є територія. Як заявив С.Сікорський: «Мені не ходить про українців, але про територію» [7, с. 79; 8, с. 296–297].

Проте до реалізації планів С.Сікорського так справи й не дійшли. Разом із тим, як перебіг бойових дій змінився на користь Радянського Союзу, Сталін все більше схилявся до думки про необхідність розриву із польським еміграційним урядом. Поляків обвинувачено у відмові «визнати історичні права українського і білоруського народів бути об'єднаними в своїх національних державах» й заявлено, що оскільки емігрантський уряд не відображає точки зору всього польського народу, то радянське керівництво буде шукати порозуміння з іншими політичними силами Польщі [7, с. 79–80]. Приводом до повного розриву радянсько-польських дипломатичних стосунків стало виявлення в квітні 1943 р. біля села Катинь Смоленської області поховань п'ятнадцяти тисяч розстріляних польських офіцерів. З огляду на те, що уряд Сікорського погодився із висновками місії представників Червоного Хреста про те, що знищення польських військових було вчинене органами НКВС, Радянський Союз пішов на повний розрив дипломатичних стосунків [8, с. 42–43].

Бачачи неможливість подальшого діалогу з Радянським Урядом, польські урядові кола почали розраховувати на те, що територію Речі Посполитої захоплять англійські та американські війська. У такому разі під час післявоєнних переговорів про територію і кордони Польщі позиції західних альянтів були б набагато потужнішими, а, отже, Польща могла розраховувати посунути свій кордон якнайдалі на Схід. Проте після зустрічі Ф. Рузвельта і У. Черчілля у Квебеку 17 серпня 1943 р. стало ясно, що висадки союзних військ на Балканах і, тим більше, в Польщі не буде – роль визволителя відводилась Радянському Союзові, який у 1939 р. разом із фашистською Німеччиною вже «визволяв» Польщу [9, с. 326–327]. Відтоді надії на відновлення кордонів 1921 р. при безпосередній допомозі західних союзників стали зовсім примарними.

Активним прихильником відновлення Речі Посполитої у довоєнних межах було польське націоналістичне підпілля. Безпосереднє керівництво ним здійснювалось із Лондона еміграційним урядом Речі Посполитої. Постачання Армії Крайової (АК), найвпливовішої та найчисленнішої організації польського руху опору, здійснювалось за допомогою англійської авіації, що перекидала невеликі групи десантників, обладнання, зброю, боєприпаси та ін. Але з середини жовтня 1943 р. кількість літаків із спорядженням спочатку зменшилась, а потім дійшла до мінімуму. Британський уряд пояснював це технічною складністю, проте причина була в іншому. Оскільки АК фактично діяла під керівництвом польського еміграційного уряду і, відповідно, не визнавала лінію Керзона за новий східний кордон Польщі, то зменшення кількості вантажів для польського підпілля було пов'язане із небажанням Лондона псувати відносини з Москвою, для якої старий західний кордон був неприйнятним [10, с. 394–395]. Таким чином суттєво послаблювалась основна збройна сила, що мала відстоювати кордони довоєнної Речі Посполитої.

Незважаючи на зменшення зовнішньої підтримки, польський рух опору продовжував вважати терени Західної України такими, що належать до Польщі й робив усе можливе для майбутнього повернення цих земель до відтвореної Польщі. Для недопущення захоплення Західної України Червоною Армією і для відновлення там польського суверенітету був розроблений план операції "Буря", який, окрім іншого, передбачав створення через українські етнічні території двох коридорів із заходу в напрямку до Львова, які мали бути очищені від ворожого відносно Речі Посполитої елементу. Призначались ці коридори для таємного пересування воєнізованих формувань польського підпілля. За допомогою перекинутих із центральних районів Польщі військових загонів у Львові та околицях планувалось організувати повстання й захопити владу. Представників інших націй, що пробували б суперечити такому розвитку подій, планували просто знищити [4, с. 250–256, 263; 6, с. 161–166; 5, с. 35–36].

У січні 1944 р. в районі Ковеля й Любомля була створена 27 Волинська піхотна дивізія АК, що налічувала близько 7 тисяч солдат. До березня цього ж року її солдати винищили та виселили українське населення між містом Ковель та річкою Буг [4, с. 248–249]. Пізніше жовнірів згаданої частини планувалось використати для захоплення влади в краї. Плановий терор поляків проти українців почався ще в 1942 році на Холмщині, а далі поширився на Галичину й Волинь. Ситуація ускладнювалась ще й тим, що окупаційна адміністрація всіма можливими способами розпалювала українсько-польський конфлікт. Зокрема, для «умиротворення» українських сіл, що допомагали УПА чи радянським партизанам, масово використовувалась польська поліція. Часто українські села зазнавали нападів з боку польських і радянських партизанів [10, с. 395–396]. В результаті по Галичині, Закерзонні та особливо по Волині прокотився спалах міжетнічного насильства, який за кількістю жертв можна кваліфікувати як українсько-польську війну на зразок відомої «війни сіл» в окупованій фашистами Югославії. Ця неймовірно кривава та безглузда війна була непотрібною як українській, так і польській стороні. Проте вона була необхідна гітлерівській Німеччині та сталінському Радянському Союзу, оскільки зв'язувала сили двох націй, виснажувала та знекровлювала їх у взаємній боротьбі [11, с. 5–6].

Після провалу операції «Буря» та невдалого походу відділів АК з Люблінщини на Львів у 1944 р., який відбили підрозділи УПА, було прийняте рішення про відвід збройних загонів за Західний Буг для підсилення підпільних формувань у центральних районах Речі Посполитої, а також для уникнення арешту членів підпілля органами НКВС, що йшли за наступаючою Червоною армією. Для керівництва передислокацією частин АК із Варшави прислано близько 60 колишніх армійських офіцерів [13, арк. 3–5а; 11, с. 5–6]. Тепер керівництво АК робило ставку на повстання в центральній Польщі, звідки державний вплив мав поширитись на території, що їх підпілля вважало своїми. Керівниками АК сплановане й підняте повстання у Варшаві для звільнення її до підходу частин Червоної армії й передачі легітимному уряду [11, с. 5–6; 4, с. 257–258]. З 1 серпня до 2 жовтня 1944 р. частини генерала Тадеуша Бур-Комаровського утримували столицю. Проте війська СРСР так і не підійшли, хоча східне передмістя Варшави захоплене ними ще 8 серпня. Сталіну зовсім не вигідно допомагати повсталим та звільняти Польщу для уряду Миколайчика. Наступ Червоної армії був розпочатий лише тоді, коли гітлерівці встигли потопити повстання в крові.

Продемонструвати західноукраїнські землі та Закерзоння як виключно польські території шляхом «доконаних фактів» не вдалось. З огляду на неможливість реалізації жодного із своїх планів та неухильне просування військ Червоної армії на захід уряд Миколайчика не міг чинити жодного реального впливу на ситуацію. Долю українських етнічних територій по правому березі Збруча та на Закерзоння поступово й упевнено брало у свої руки сталінське керівництво [9, с. 301–302; 1, с. 128–129]. Таким чином, слід констатувати, що попри дієві дипломатичні зусилля польського еміграційного уряду та боротьбу підпільних воєнізованих формувань відновити Польщу у передвоєнних кордонах на чолі з старим урядом не вдалось. Тепер вирішення українського питання в основному зосереджувалось в руках московського керівництва, чиї армії поступово захоплювали не тільки Західну Україну, але й Закерзоння і всю Польщу. Плани Сталіна щодо східних кордонів Польщі суттєво різнились від планів Миколайчика.

Отже, у статті проаналізовано спроби польського еміграційного уряду досягти відновлення східного кордону Польщі у рамках 1921 р., що з огляду на несприятливу для них міжнародну політичну обстановку закінчились невдачею.

Список використаних джерел

1. Сливка Ю. Першопричини та геополітичні цілі переселенських акцій / Ю. Сливка. // Депортації українців і поляків: кінець 1939 – початок 50-х років (До 50-річчя операції «Вісла») Матеріали Міжнародної наукової конференції. Львів, 14–17 травня 1997 року. – Львів, Інститут українознавства імені І. Крип'якевича НАН України, 1998. – С. 9–12.
2. Кучерепа М. Політика Другої Речіпосполитої щодо українців на Волині / М. Кучерепа. // Депортації українців і поляків: кінець 1939 – початок 50-х років (До 50-річчя операції «Вісла») Матеріали Міжнародної наукової конференції. – Львів: Жовківська друкарня отців Василян «Місіонер», 1998. –

С.70–73. 3. Макар Ю. Від депортації до депортації. Суспільно-політичне життя холмсько-підляських українців (1915–1947). Дослідження. Спогади. Документи. Том 1. Дослідження. / Ю. Макар, М. Горний, В. Макар, А. Салюк – Чернівці: Букрек, 2011. – 880 с.: іл. 4. Sowa A.L. Stosunki polsko-ukraińskie. 1939–1947. Zarys problematyki / A.L.Sowa. – Kraków, 1998. – 342 s. 5. Сергійчук В. Трагедія українців Польщі / В. Сергійчук. – Тернопіль: книжково-журнальне видавництво «Тернопіль», 1997. – 440 с. 6. Сергійчук В. Український Здви́г. Кн. 1.: Закерзоння (1939–1947) / В. Сергійчук. – К.: Українська видавнича спілка, 2004. – 840 с. 7. Боєчко В. Кордони України: історична ретроспектива та сучасний стан / В. Боєчко, О. Ганжа, Б. Захарчук. – К.: Основи, 1994. – 168 с. 8. Ротшильд Д., Повернення до різноманітності: Політична історія Східно-Центральної Європи після Другої світової війни / Д. Ротшильд, Ненсі М.Уїнгфілд / Пер. з англ. В.Т. Лапицького, С.М.Рябчук. – К.: видавництво «Мегатайп», 2004. – 384 с. 9. Дюпуи Р. Э. Всемирная история войн. Харперская энциклопедия военной истории с комментариями издательства «Полигон». В 4-х т. / Р. Э. Дюпуи, Т. Н. Дюпуи. – Книга четвертая. 1925–1997 год. – Санкт-Петербург-Москва: «Полигон-АСТ», 1998. – 1120 с. 10. Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні / В. Косик. – Париж-Нью-Йорк-Львів: б.м.в., 1993. – 660 с. 11. Дашкевич Я. Подзвінне операції «Вісла» / Я. Дашкевич // Державність. – 1997. – № 19. – С. 3–6. 12. Пастернак Є. Нарис історії Холмщини і Підляшшя (Новіші часи) / Є. Пастернак. – Вінніпег-Торонто: Б.М.В. 1989. – 466 с. 13. Держархів Тернопільської обл., ф.1, оп. 23, спр. 915, арк. 3–5 а.

Владимир Кицак

ПОЗИЦИЯ ПОЛЬСКОГО ЭМИГРАЦИОННОГО ПРАВИТЕЛЬСТВА В ЛОНДОНЕ ОТНОСИТЕЛЬНО СТАНОВЛЕНИЯ ПОСЛЕВОЕННОЙ ВОСТОЧНОЙ ГРАНИЦЫ ПОЛЬШИ

В статье проанализирована позиция эмиграционного правительства Польши, которое находилось в Лондоне, относительно проблемы становления восточной границы Польши на протяжении 1939–1945 гг. Рассмотрены способы и методы, благодаря которым поляки надеялись возобновить восточную границу своего государства в рамках 1921 г.

Ключевые слова: польское эмиграционное правительство, Вторая мировая война, восточная граница, депортация, Лондон.

Volodymyr Kitsak

POSITION OF POLISH EMIGRANT GOVERNMENT IN LONDON IN RELATION TO BECOMING OF POST-WAR EAST BORDER OF POLAND

Position of emigrant government of Poland, which was in London, is analysed in the article, in relation to the problem of becoming of east border of Poland during 1939–1945. Methods and methods due to which Poland hoped to pick up thread the east border of the state within the framework of 1921 are considered.

Key words: Polish emigrant government, Second world war, east border, deportation, London.